

ЛИТЕРАТУРА И ФОЛЬКЛОР ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН И ЕВРОПЕЙСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС

УДК 821.161.3

Борбат Таццяна Іванаўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
borbat_ti@msu.by

Ячмянёва Ірына Мікалаеўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
iachmenyova@msu.by

АСАБЛІВАСЦІ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ ЖАНРУ ЛІТАРАТУРНАЙ КАЗКІ Ў ТВОРЧАСЦІ УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ

У артыкуле на матэрыяле творчасці У. Дубоўкі акрэсліваюцца віды літаратурных казак, вызначаюцца іх жанравыя адметнасці і маральна-этычная скіраванасць.

Ключавыя словы: літаратурная казка, жанравыя адметнасць, паэтыка, фальклорны матыв, вобразна-выяўленчы сродак

The article, based on the work of V. Dubovka, identifies types of literary fairy tales, defines their genre features and moral and ethical orientation.

Keywords: literary fairy tale, genre features, poetics, folklore motif, figurative means

Беларуская літаратурная казка мае багатыя традыцыі і грунтуецца на шматвяковай мудрасці продкаў, што назапасілі народныя казкі. На працягу ўсёй гісторыі нацыянальнай літаратуры беларускія пісьменнікі плённа развівалі казку як жанр, узбагачалі яе эстэтыку і паэтыку, адлюстроўвалі і асэнсоўвалі новыя жыццёвыя з’явы. Жанр вершаванай казкі атрымаў адметнае развіццё і змешчае напаўненне і ў творчасці У. Дубоўкі.

Нельга не пагадзіцца з С. Шамякінай, якая адзначае, што “літаратурная казка – жанр складаны і шматпланавы <...>. Азначэнні жанру – літаратурная, ці аўтарская, ці пісьменніцкая казка – указваюць на адну з яго галоўных асаблівасцей, па якой яго адрозніваюць ад казкі фальклорнай: наяўнасць аўтара-пісьменніка, прысутнасць у тэксце аўтарскага пачатку, індывідуальнага стылю пісьменніка-творцы” [3, с. 92].

На падставе падобнасці ці непадобнасці да фальклорных жанраў магчыма вылучыць наступныя віды літаратурных казак.

Для першага віду аўтарскай казкі характэрна поўнае яе супадзенне з канкрэтнай народнай казкай ці шэрагам казак на аднолькавыя матывы. Пры гэтым пісьменнік цалкам запазычвае сюжэт, матывы і вобразы народнай казкі. Але ж літаратурная казка, у адрозненні ад фальклорнай, “змяшчае ў сабе пейзажныя замалёўкі, разгорнутыя партрэтныя і псіхалагічныя апісанні персанажаў” [3, с. 94]. Прыкладам гэтага віду вершаваных апрацовак з’яўляецца казка У. Дубоўкі “Хто дужэйшы”, сюжэт якой сустракаецца ў фальклоры розных народаў свету. Аднак толькі ў казцы У. Дубоўкі працоўны чалавек называецца самым моцным.

Варта адзначыць, што галоўным героем літаратурнай казкі часта з’яўляецца чалавек мастацтва, які надзяляецца звышнатуральнымі магчымасцямі. Так, у вершаванай апрацоўцы “Музыка-чарадзейнік” герой меў чудаўны дар сваёй іграй на дудачцы зачароўваць усё жывое: “*Заіграе, заспявае / Тая дудка, як жывая. / І прыціхне нават вецер, / Не калыша ў лесе вецеце. / Змоўкнець птушкі-шчабятухі.*” [1, с. 29]. Сваім дарам Музыка можа “ажывіць” любы музычны інструмент, і ён пачне прыносіць людзям заспакаенне і духоўнае задавальненне, “*ад грахоў людзей адводзіць*” [1, с. 35].

Другі від літаратурнай казкі вызначаецца частковым яе супадзеннем з фальклорным матэрыялам. Літаратурная казка запазычвае з народнай творчасці тыповую структуру сюжэта ці агульную спецыфіку вобразнай сістэмы.

Асаблівую групу складаюць казкі, частка дзеяння якіх цалкам супадае з канкрэтным фальклорным сюжэтам, а другая частка, зусім непадобная да яго, з’яўляецца аўтарскай. Прыкладам частковага супадзення літаратурнай казкі У. Дубоўкі з фальклорным матэрыялам з’яўляецца казка “Мілавіца”. Гэта вершаваная апрацоўка мае зачын, у якім выведзены фальклорны вобраз казачніка Бая. І ён распавядае дзесяці аб дасягненнях у развіцці грамадства, тэхнікі, пакаранні космасу. У адрозненні ад фальклорнай казкі ў сваім творы У. Дубоўка канкрэтызуе месца дзеяння: “*Да Палесся так прыйшоў ён. / Там дзівос усякіх поўна*” [1, с. 49]. Таксама ўзгадваюцца і пэўныя геаграфічныя мясціны Беларусі, што неўласціва народнай казцы: “*Да ракі, на Прыпяць, выйшаў, / Вецер хвалі ў ёй калыша <... >*” [1, с. 51]; “*<... > Мые ёй пясочак Нёман. / На ўвесь свет яна вядома!*” [1, с. 58].

Яшчэ адна (і, мабыць, самая асноўная) адрозная рыса літаратурнай казкі У. Дубоўкі: у творы распавядаецца пра ўзнікненне шкляной гуты, дзе сёння рыхтуюць Нёманскі крышталь. Фальклорных казак такога кшталту не існуе: “*Там, дзе казачны хлапчына / Для чудаўнае дзяўчыны / Лаптаваў з пяску абутак, / Там цяпер шкляная гута. / Мілавічыны патомкі / Там крышталь рыхтуюць тонкі*” [1, с. 58].

У казцы “Кветкі – сонцавы дзеткі” таксама абазначана канкрэтнае месца дзеяння – Прыпяць. Казку У. Дубоўка ўкладае ў вусны дзяўчыны, якая і распавядае сваёй сяброўцы цікавую гісторыю пра ўзнікненне зорак на небе. Да ліку падобнага роду апрацовак можна аднесці і некаторыя іншыя казкі У. Дубоўкі.

Так, казка “Салавей і мядзведзь” нагадвае па змесце фальклорную, але ў творы выразна акрэсліваюцца месца і час дзеяння: “*Прыгожа, асабліва ўлетку, / У Налібоцкай пушчы нашай / <... > [2, с. 90]; “Ад Івянца і да Вілейкі / Не знойд-зееш спевака такога <... >” [2, с. 91]. У гэўнай ступені да часткова запазычаных можна аднесці літаратурную казку “Як сінячок да сонца лётаў”. У творы пераплятаюцца апавяданні пра тое, як на зямлю трапіў агонь (праметэўскія матывы), чаму пугача можна ўбачыць толькі ўначы, як птушка сінячок набыла рознакаляровае ўбранне і чаму ёй не трэба злятаць узімку на поўдзень. У Дубоўка, па-майстэрску апрацоўваючы і спалучаючы гэтыя фальклорныя сюжэты, удала ўпісвае іх у вядомыя канкрэтныя мясціны: “*Ляціць над Прыпяццю-ракой, / Палессе бачыць над сабой*” [1, с.158].*

Адзначым, што падзвіг у імя шчасця грамады ўслаўляецца ў многіх казках усходняга фальклору, бо ў краінах Усходу вельмі моцна развіта пачуццё павагі да родных і суайчыннікаў. У згаданай літаратурнай казцы У Дубоўкі таксама звяртаецца ўвага на гераічны ўчынак адной маленькай істоты дзеля карысці іншых, за які герой атрымаў вечную пашану і ўдзячнасць грамады.

Трэці від літаратурных казак – творы, якія амаль цалкам адрозныя ад фальклорных жанраў. У іх іншая структура сюжэта і яго канкрэтнае змястоўнае нападзенне, іншая вобразная сістэма, часта нават іншы характар казачнай неверагоднасці, фантастычнасці. Пра такія творы можна сказаць, што гэта літаратурная казка “ў чыстым выглядзе”. Прымаючы пад увагу прыкметы трэцяга віду літаратурных казак, угадаем твор з арыгінальным аўтарскім сюжэтам “Старобінская казка – салігорская был”. У творы Дубоўка ў казачнай форме расказвае пра адкрыццё і здабычу калійных солей на Беларусі.

Да “чыстых” літаратурных казак пісьменніка адносіцца і казка “Цудоўная знаходка”, змешчаная ў зборніку “Залатыя зярняты”. Гэта вершаваная казка не выпадкова пачынае зборнік, яна з’яўляецца своеасаблівым дэвізам усёй літаратурнай творчасці У Дубоўкі для дзяцей. У казцы заўважаюцца пэўныя фальклорныя матывы (вобраз Бая, гукапераймальныя словы, памяншальна-ласкальныя суфіксы і інш.), але яны займаюць не асноўнае месца ў творы. Галоўным чынам у казцы звяртаецца ўвага на цудоўную знаходку дзяцей – куфэрачак з неацэнным скарбам – залатымі зярнятамі. Але вартасць іх не вымяраецца матэрыяльна, бо зярнятка сімвалізуе станоўчую якасць, добры пачатак, які мае на мэце закласці кожная з казак паэта. Калі паглядзець пшэрэй, то кожнае зярнятка – гэта казка, якая скіравана на выхаванне самых добрых і светлых чалавечых пачуццяў у дзіцяці, на маральна-эстэтычнае развіццё яго асобы, таму кожная з іх – каштоўны скарб: “*Скарб збіраў вам на драбніцы, / Па адносенькай адзіныцы. / Залаты ўсе зярняты / На спажытак вам узяты! / Хай у кожным вашым сэрцы Па адным хоць застанеца. / З аднаго таго зярняці / Будзе плён багаты ў хаце* [1, с. 12].

Такім чынам, большасць вершаваных апрацовак У Дубоўкі можна аднесці да першага віду літаратурных казак, у якіх назіраецца амаль поўнае

супадзенне з канкрэтнай народнай казкай ці шэрагам казак; прасочваюцца аднолькавыя матывы, што сустракаюцца ў казках многіх народаў свету. Аднак У. Дубоўка не проста апрацоўвае казачныя сюжэты розных народаў, але і адкрыта падкрэслівае павучальнасць народнага твора, дапісваючы спецыяльныя, аўтарскія дадаткі, у якіх перакідваецца своеасаблівы мосцік ад казачнага сюжэта да сучаснай рэчаіснасці.

Літаратура

1. Дубоўка, У. Залатыя зярняты / У. Дубоўка. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1975. – 351 с.
2. Дубоўка, У. Цудоўная знаходка / У. Дубоўка. – Мн. : Дзярж. Выд-ва БССР, 1968. – 121 с.
3. Шамякіна, С. Беларуская літаратурная казка / С. Шамякіна // Польша. – 2008. – № 8. – С. 92–97.